

BOQONNAA SADDEET

OF DANDA'UU

Kaayyoolee Boqonnichaa: Barumsa kana erga xumurtee booda:

- *Maalummaa hirkaattummaa hawaasummaa fi dinagdee ni hubatta .*
- *Barbaachisummaa ejjennoo mataa ofii yaada namoota kan biroo waliin wal simsiisuu ni hubatta.*

8.1. Faaydaa of danda'uu

- Waan kutaa 5^{ffaa} kessatti barattanii fi muuxannoo keessan ka'umsa gochuun faaydaa of danda'uu ibsaa.
- Namoota naannoo jireenya kees saniitti of irratti amantaa qaban jettanii yaaddan maqaa isaanii eeruun sab-aba kana jettaniif ibsaa.

Of Danda'eera

Dandeettii fi humna koo madaalee beekeera. Waanan danda'e hunda cim-ee hojjachuuf ka'eera. Nama barsiisudhaan ofiifis barachaa. Hirkattummaas ta'e kadhaarraa ba'eera.

Akka namaa gadi hin taane ofitti amaneera. Kanaan booda hin jiraadhuu eenyuttuu hirkadhee. Kadhaan hin jiraadhu harka koo diriirsee. Ofiin of nan bulcha. Kadhattuu hin ta'u nan jiraadha hojjedhee. Of danda'uu kootiin jabe-enya argadhee.

Galgaala -1

Walaloo armaan olii irratti hundaa'uun gaaffilee kanaa gaditti kennamaniif deebii kennaa

1. Of danda'uuf maal gochuu qabna?
2. Walaloo kana keessaa jechootaa fi gaaleewwan faaydaalee of danda'uu ibsan adda baasuun irratti mari'adhaa.

Of danda'uu jechuun beekumsa, diinagdee fi humna ofii itti gaafatamummaa fudhatanii ofiif , maatiif, hawaasaa fi biyya ofiif fayyaduuf qabatamaan hojjachuudhaan hirkattummaa jalaa ba'uu jechuu dha. Haaluma kanaan mana keessatti, mana barnootaatti hariiroo hawaasummaa kees-

satti, dinagdeenis ta'e yaadaan namoota biroo irratti osoo hin hirkatin fedhii ofii gama adda addaatiin guutt-achuu ni dandeessisa. Fakkeenyaaf barattoonni of danda'anii hojjechuu kan qaban keessaa seeraa fi qajeelfama mana barnoota isaanii kabajuu fi barumsa isaanii cimani barachuu dha. Kana yoo raawwatan immoo lammii mataa isaaniif, Maatii fi biyyaaf fayyadu ta'uu danda'u .Haala yeroo qo'annaa isaanii hin tuqneen warra isaanii hojiin gargaaruu akkasumas ofis gargaaruun jireenya isaanii gara fuulduraaf bu'uura cimaa buusuu qabu.

Walumaagalatti, of danda'uun hirkattummaa hawaasummaa fi dinagdeef osoo hin saaxilamin of irratti amantaa qabaachuu ,yaada mataa ofiin hogganamuu ,ejennoo mataa ofii qabaachuu fi murteessuu nama dandeessisa. Namoonni of danda'an miirri wal qixxummaa waan itti dhagahamuuf faaydaa nama biraa irraa argamu jala hin galan; Hin kadhatanis.Kanaaf, walabummaa isaanii eeganii kaka'umsa mataa isaanii fi itti gaafatamummaan hojii misoomaa ni hojjetu.

Gilgala -2

Gaaffilee armaan gadiif deebii kannaa.

1. arattoota mee isin keessaa nama tokko kan isin mari'achiisuu fi barreessaa filadhaa. Sanaan booda harka baasuun faaydaa of danda'u irraa argamu tarreessaa. Barreessaan gabatee gurraacha irraatti yaa barreessu. Itti aanuun tarreeffamoota dhiyaatan keessaa sirrii kan ta'ee fi kan hin taane irraatti sababa dhiyee-ssuun irratti mari'adhaa .Xu-mura irrattis yaada tokko irraa gahaa .

8.2 Hirkattummaa

8.2.1. Hirkattummaa Jechuun Maal Jechuu Dha?

Fakkii 8.1 Barataa qorumsa irratti barataa biraa irraa deebii hataa jiru

- ***Akka fakkii kanaatti sababni barataa kana hirkataa taasise maal?***
- ***Akka fakkii armaan oliiti barataan kun hirkattummaa irraa walaba ta'uuf maal gochuu qaba?***

Ilma Hirkataa

Obbo Ismaa'eel ijoollee lama Fatiyaa fi Ahimad kan jedhaman qabu. Dabalataan Zayinuu guddifachaan fudhataanii jiru. Warri Zeyinuu waan irraa du'aniif obbo Ismaa'eel isa kan guldisan. Ahimad yeroo mara ispoortii meeshaalee ulfaatu kaasuu hojjeta. Nyaatas sirritti nyaata. Kanaaf, qaamni isaa baay'ee jabaa fi cimaa dha

Fatiyaan uffata isaa miiccitiif. Zayinuun kutaa ciisicha isaa qulqulleessaaf. Nyaata qophaa'ee dhiyaate nyaachuufillee bishaan harka ittiin dhiqatu hatatamaan yoo hin kennamneef ni lola ture. Mana barnootaattis barattoonni kutaa humna isaa waan sodaataniif qormaata ofi hojjechiisaa turan. Zayinuun garuu hirkataa ta'uu waan hin barbaadneef mana isaa keessatti hanga humna isaa hojiidhaan ni gargaara. Beekumsa argachuus waan barbaaduuf qo'annaa isaa yoo xumuru hojii manaa kennameef hojjetee gara gaaraajii obbo Ismaa'eel deema. Achittis makaanikoota meeshaalee adda addaa dhiyeessaa fi waan isaan hojjetan hubata.

Obbo Ismaa'eel haala Zayinuun irra jiruun gammadanis haalli Ahimad irra jiru garuu baay'ee isaan gaddisiisature. Jireenyi isaa kan gara fuula duraas baay'ee isaan yaaddessa ture.

Obbo Ismaa'eel guyyaa tokko haala Ahimad irra jiru isa hubachiisuuf mala waan argatan itti fakkaannaan lamaan isaanii waamanii "Ani dulloomee jira waan ta'eef gaaraajichaa lamaan keessan keessa namni tokko itti gaafatamummaa fudhattanii bulchitu jedhan. Waan hunda dura garuu beekumsa waayee gaaraajii irratti qabdan madaaluuf waayee gaaraajii ilaalchisee qormaata isiiniif kenna jedhan. Zayinuun dafee toolee jedhe. Ahimad garuu hojii hojjetee waan hin beekneef ykn namoonni yoo hojjetan hubatee waan hin beekneef of irratti amantaa qabaachuu hin dandeenye. Aareet "Anii bar ilma kee ti." jedheen. Kanaaf, hirkataa waliin hin dorgomu jedhe. Obbo Ismaa'eelis amala hirkattummaa kan qabu Ahimad ta'uun isaa ifatti waan itti mul'teef gaddanii "Hirkataa si dha malee Zayinuu miti" jedhanin.

Gilgaala- 3**Dubbisa Armaan olii bu'uura godh-achuun gaaffilee kanaan gadiif deebii kennaa**

1. Obbo Ismaa'eel Zeyinuun hirkataa miti yoo jedhan maal jechuu isaanii ti ?
2. Ahimad ofitti amanee akka hin dorgomne gufuu kan itti ta'e maal?
3. Akka Ilaalcha keessaniitti Ahimad fi Zeyinuu keessaa yaada hirkat-tummaa kan qabu eenyuu?
4. Ahimad gara fuuladuraatti nama ofitti amanee jiruu fi jireenya isaa fooyyessee of bulchu akka ta'u maal gochuu qaba?

Hirkattummaa jechuun meeshaalee fi fedhii ofii beekumsa, maallaqaa fi humna nama birootiin akka guutamuuf eeguu jechuu dha. Fedhiin kun immoo dandeettii keenyaatti akka hin fayyadamnee fi akka of hin kabajne taasiisuun walabummaa keenya dabarsinee namoota birootiif akka kenninu nu taasisa. Ofittis amantaa waan dhabnuuf hojii hojjechuu ni sodaanna. Hojii yoo hin hojjenne immoo beekumsaa dagaagfachuun hin danda'amu jechuu dha. Yeroo dargaggummaa beekumsa argannee hojii bu'a qabeessa ta'e akka ittiin hojjechuu hin

dandeenye nu taasisa. Kanaaf, lammii gaarii taanee hirka-ttummaa ijoollummaa keenya irraa kaasnee dhabamsiisuu qabna.

Gilgaala- 4**Gaaffilee armaan gadiitiif deebii kennaa**

1. Hirkattummaan haala kamiin beekumsaan akka hin gudanne guufuu ta'uu danda'a?
2. Hirkattummaan ofitti amanummaa akkamiin dhabamsiisa?
3. Hirkattummaan haala kamiin walabummaa keenya akka dhabnu nu taasiisaa ?

8.2.2 Hirkattummaa Dinagdee Fi Hawaasummaa

1. Daldalli seeraan alaa (kontirobaandii) miidha hawaasummaa fi dinagdee irratti qabu ibsaa.

Hibboo

Hibboo Lakk 1	Hibboo Lakk 2
<p>1. Hibboo Hibbakka</p> <p>Gaaffii: Miidhaan daldala seeraan alaa maal?</p> <p>Deebii: Qorichaa fi nyaata qulqullina hin qabne gara biyya keessaatti galchuu dha.</p> <p>Gaaffii: Miidhaan biroo hoo maal dha?</p> <p>Deebii: Meeshaalee waraanaa yakki ittiin hojjetamuu fi baalli sammuu dhala namaa hadoochu daangaa cabsuun biyya keessa galuun fayyaa fi tasgabpii ummataa jeequ.</p>	<p>2. Hibboo Hibbakka Gaaffii:</p> <p>Daldalli seeraan alaa biyya hiyyoomsa, gargaarsa eeggattuu nama taasisa. Kun akkamitti akka ta'e eenyu kan ibsu?</p> <p>Deebii: Ana, Gibira otuu hin kaffalin akka darban nan beeka. Daldaltoonnis seeraan ala gibira osoo hin kaffalin hafuun maallaqa ummataa misoomaaf oolu hatanii hambisi.</p> <p>Gaaffii: Maal wayya ree?</p> <p>Deebii: Biyyi keenya biyyoota guddatan waliin akka deemu namota osoo gibira hin kaffalin seeraan ala daldaluun qabeenya ummataa fi biyyaa hatanii hambisan irratti ni qabs-oofna.</p>

Fakkii 8.2 Daldalli kontiroobaandii biyya miidha

Gilgaala -5

Hibboo fi hibbakka armaan olii bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadiitiif dee-bii Kenaa.

1. Hibboo fi hibbakka armaan oliitti ibsame qo'adhaatii lama lama ta'uun haala seera tapha hibboo fi hibbakkaatiin taphadhaa.
2. Nama tokko kan isiin mari'achisuu fi barreessaa tokko filadhaa. Daldala seeraan alaa ilaalchisee hibboo fi hibbakka keessatti kan ibsaman akkamiin miidha dinagdee fi hawaasummaa geessisuu akka danda'an irratti mari'adhaa.

Meeshaaleen adda addaa karaa daldala seeraan alaatiin biyya keessaa yoo bahanii fi galan qabamuu isaanii subqunnamtii adda addaa irraa dhagahama. Meeshaaleen qabamuu qofa osoo hin ta'in abbaan qabeenyichaas mana murtiitti dhiyaachuun adabbiin maallaqaa fi hiidhaa itti murtaa'aa jira. Xiyyeeffannaan kun hundi daldala seeraan alaatiif maaliif barbaachise isiniti fakkaata? Sababiin xiyyeeffannaa kanaa : Daldala seeraan alaa seera biyyaa cabsuun meeshaalee garagaraa gara biyya keessaatti

galchuu fi gara biyya alaa erguun kan raawwatu ta'uu isaa ti. Kun immoo mootummaan tajaajila hawaasaa guutuuf galii keessaa fi alaa gama gibiraa fi sharfaan argatu hir'isuun dinagdeen biyyaa akka kufuu fi biyyattiin hirkattuu akka taa'tu kan godhu dha. Karaa birootiin immoo fiilmii, poo-stararaa fi fakkiwwan adda addaa fi duudhaa akkasumas safuu hawaasa waliin kan hin deenmee fi jireenya hawaasummaa irratti miidhaa geessisan biyya keessa ni galu. Dbalataaniis meeshaaleen waraanaa seeraan ala daangaa cabsuun ni galu. Meeshaaleen kun immoo seeraan otuu hin galmaa'in harka namoota dhuunfaa galuun qabeenyi ummataa fi mootummaa akka saamamuu fi jeequmsa akka ittiin gaggeeffamu ta'a.

Nyaatnii fi qorichi qulqullinni isaanii hin mirkanoofta yeroon itti tajaajila kennan hin beekamne, qaama namaa irratti miidhaa kan hin geessisne ta'uun isaanii hin hubatamne, gara biyya keessaa akka galan godha. Kanumaan walqabatee yeroo ammaa sadarkaa addunyaatti gochi seeraan alaa ykn sochiwwan yakkaan walqabatan kan akka baala sammuu dhala namaa hadoochuu kan raawwtamu karaa daldala seeraan alaa kanaan dha. Waan kana ta'eef daldalli seeraan alaa dinagdee fi hawaasa biyyaa irratti miidhaa kan geessisu waan

ta'eef hundi keenya daldalli ser-aan alaa kun diina biyyaa ta'uu beeknee irratti qabsaa'uu qabna.

Gilgaala- 6

Gaaffiilee armaan gadiif deebii kennaa

1. Miidhaan daldalli seeraan alaa gama dinagdee fi hawaasummaa biyyaa irratti fidu ibsi.
2. Daldala seeraan alaa irratti namoonni hirmaatan namoota amala akkamii qaban dha?

8.3. Ofiiti Amanuu

8.3.1. Malawwan Ofiiti Amanuun Ittiin Ibsamu

- ***Gochawwan ofiitti amanuun ittiin ibsamu jettanii yaaddan tarreesaa.***
- ***Barattoonni mana barnootaa keesatti amantaa of irratti qabachuun isaanii akkamiin akka beekamu ibsaa.***

Firii Baratichaa

Barsiisaan firii qormaata barattootaa afaaniin himaa jiru. Kana keessa barataan tokko barataa maddii isaa taa'etti hasaasuun," Barsiisaan keenya firii koo na jalaa dogoggorsiiseera" jedheen. Hiriyaan isaas "Na irraa callisi.

Akkamitt dogoggorre naan jetta jechuun ni dheekamu” jedheen.

”Dogoggorri jiraachuun isaa dhugaa dha.Kana ibsuus nan danda’a.”jedhe.

Sana booda bakka taa’ee ka’uun:-
 ”Barsiisaa, firii koo na jalaa dogogortan” jedheen. Barsiisichis fuula isaa walitti guuruudhaan ”Waraqaa qorumsa`keessanii sirriitti ergan sororsee booda dha galmeessee kanan baase” jedhan. ”Lakkii barsiisaa tasumaa sirrii miti. Ani barumsa koo daree keessatti sirriitti hordofeera. Hojii manaa nuuf kenname hundas hojjadheera. Qormaataafis qophaa’etan gale. Sirriitti wantan irratti qophaa’eef qorumsichis natti hin ulfaanne. Kanaafuu, firiin natti himtan inni gad aanaan kun kan koo ta’uu hin danda’u” jedheen. Barsiisichis sababni barataan dhiyeeffate amansiisaa waan ta’eef gara biirootti deebi’anii deeman. Isa booda waraqaa qorumsa baratichaa yeroo ilaalan baay’ee dinqisiifatan. Sababiin isaas firiin baratichi argate baay’ee olaanaa ture. Barsiisichis gara dareetti deebi’uudhaan dhiifama gaa-fatan.

Gilgaala- 7

I. Dubbisa armaan olii irratti hundaa’uun gaaffilee armaan gadii debsi.

1. Barattoota dura taa’aa fi barreessaa tokko filadhaa. Sana booda dubbifama armaan olitti dhiyyaate irraa ka’uun barataan kun mataa isaatti abdachuu akka danda’u taasisan gadi fageenyaan ibsaa. Dabbara keessan irrattis yaadannoo barreessuu hin dagatinaa.
2. Isin akka barataa cimaa kanaatti rakkoon osoo isin mudatee maal gootuu?
3. Sababoota yaadni barataa cimaa kanaa fudhatama akka argatu taasisan ibsaa.

Ofitti amanuu jechuun mataa ofii danda’uu wajjin walitti hidhama qaba. Namni hirkattummaan jiraatu lammii mataa isaatti amanu ta’uu hin danda’u. Mataa ofii danda’uun immoo aadaa hojii cimaa qabaachuu dhimma bu’uura ta’e dha.Lammiin aadaa hojii gaariin qarame mataa isaa danda’ee mataa isaatti amanuun isaa kan oolu miti.Namni haala kanaan of irratti amantaa qabu nama waayee isaa irratti hubannoo sirri qabu dha. Kanaafuu, waliin mari’atanii wal hubachuu fi yaada mataa isaa yaada namoota kan birii waliin wal simsiisuuf akk-

asumas dogoggora jiru amanee fudh-achuu fi sirreessuu hin rakkatu. Kana irra darbee immoo lammiileen ofitti amanan yaada namoota biroo waan keessummeessaniif guddina dimokraasii, nageenyaa fi misooma biyya keenyaaf gahee murteessaa ta'e qaba.

Gilgaala-8

Gaaffilee armaan gadiif deebii kennaa

1. Ofitti amanuuf of danda'uun barbaachiaa kan ta'e maaliif?
2. Amala namoota ofitti amananii ibsaa.

© MOE, FDR Ethn
Not to be republiS

Yaada xumura boqonnichaa

Of danda'uun aadaa hojii cimaa guddiffachuu fi itti gaafatamummaa fudhachuu waliin kan walqabatu dha. Of danda'uun miira ofitti amanuu fida. kadhaa balleessuun walqixxummaan akka jiraannu nu taasisa. Gama biroon immoo hirkattummaan humna dadh-absiisuun kaka'umsa dhalli namaa hojii adda addaa irraatti qabu ajjeesuu irra darbee jireenya namaa keessatti gufuu ta'a. Daldalli seeraan alaas fayyaa, dinagdee, nageenyaa fi jireenya

hawaasummaa garmalee miidhu. Kunis bu'aa yaada hurkattummaa ti. Kanaaf, humna qabnu haalaan xinxaluun, yaada keenya yaada nama biroo waliin wal simsiisuu qabna. Dhimmoota mataa keenyaaf, maatii fi biyya keenyaaf ni fayyadu jennee itti amannee ejjennoon hojii irra oolchuunf itti deemu fi dogoggora jiru amannee fudhachuun sirreessuun bu'a qabeessa dha. Tattaaffiin lammiin kamiyyuu of danda'uu fi ofitti amanuuf godhu guddinaa fi badhaadhina biyyaaf gahee olaanaa qaba.

© MOE, FDR
Not to be republished

JECHOOTA IJOO

kadhattuu: Osoo hin hojjetin namoota kadhaadhaan jiraatan.

Matta'aa: Kenna karaa seeraan ala ta'een dhimma tokko raawwachiisuuf jech amaallaqa ykn waan biraa namaaf kennamu ykn nama irraa fudhatamu

Beekumsa Namoota Biroof Dabarsuu: Waan beekan namni biraa akka beeku gochuu

Hirkattummaa: Osoo hin hojjetiin bu'aa dhafqa namoota birootti hirkatanii jiraachuu.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee keessa deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun jecha sirrii ta'eef 'dhugaa' jecha sirrii hin taaneef 'soba' jedhuun deebisaa

1. Of danda'uun miira kadhaa dhabamsiisuuf ni gargaara natti hin fakkaatu.
2. Miirri hirkattummaa humna keenya guutummaan guutuutti akka itti hin fayyadamne nu taasisa.
3. Humna qabnuun namoota biroo gargaaruun nuti akka of hin dandeenye gufuu nutti ta'a.
4. Ofitti amanuu kan dandeenyu waa'ee mataa keenyaa hubannoo sirrii ta'e yoo qabaanne dha.
5. Yaada keenya yaada namoota kan biroo waliin wal simsiisuu akka dandenyu yaada namoota kan biroo fudhannee raawwachuu qabna.

II. Gaaffilee "A" jalaa kan "B" jala jiraniin Walitti firoomsi

"A"

1. of danda'uu
2. Barataa of hin dandeenye
3. Waayee ofii hubannoo sirrii kan qabu
4. Matta'aa kennuun dhimma ofii Raawwachiisuu
5. Daldala seeraan alaa

"B"

- A. Nageenya hawaasaa fi dinagdee biyyaa ni miidha.
- B. Ofitti kan amanu
- C. Hirkataa
- D. Falmanii amansisuu ykn yaada namoota biroo amananii fudhachuu
- E. Qormaata nama biroo irraa hojjachuu

III. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Ofitti amanammummaa jechuun
 - A. Namni kamiyyuu tattaaffii yoo taasise figichaan tokkoffaa baha jechuu dha.
 - B. Dandeettii fi humna ofii madaaluun tattaaffii ofiitiin qabeenya ittiin jiraatu argachuuf madda galii horachuu jechuu dha.
 - C. Fedhii ofii guutuuf jecha hirkataa ta'uu dhiisuu
 - D. 'B' fi 'C'n deebii ta'u

2. Of danda'uu

- A. Nama beekamaa ta'uun barbaachisaa dha.
- B. Humnaa fi dandeettii ofii madaaluun beekuu fi hojjechuun barbaachisaa dha.
- C. Beekumsa ofii guddisuu fi of cimsuun barbaachisaa dha.
- D. hunduu sirrii dha.
- E. "a" n alatti hunduu deebii dha.

3. Namoonni ofitti amanan

- A. Yaada namoota biroo hin fudhatan
- B. Wantoota haaraa uumuuf yaalii taasisu
- C. Yaada namootaa seeraan ni dhaggeeffatu, amantaa mataa isaaniis namoota biroo fi ibsu
- D. "A" n alatti hunduu sirrii dha

4. Hirkattummaa jechuun

- A. Osoo hin dadhabin jiraachuu waan nama dandeessisuuf faaydaa qabeessa dha.
- B. Hamilee namaa laamshessuun miira gad aantummaa uuma
- C. Bu'uura guddinaa ti
- D. Hunduu deebii dha.

5. Dogoggora amananii fudhachuun faaydaa qabeessa kan ta'e

- A. Namoota lolan irraa walaba ta'uuf jecha yoo raawwate dha.
- B. Faaydaa dinagdee argachuuf jecha yoo raawwate dha.
- C. Amala wantootaa madaaluu fi hubachuudhaan kan raawwatu yoo ta'e dha.
- D. Namoota birootiin galatoomfamuu fi faaydaa argachuuf jecha yoo raawwate dha.

IV. Bakka duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee sirrii ta'een guutaa

1. Daangaa biyyaa cabsuun meeshaalee adda addaa seeraan ala biyya keessa galchuun _____ jedhama.
2. Akka bishaan boollaa yaa'uutti yeroo hunda yaada namaa irratti hunda'uun _____ jedhama.
3. Kenni namoota aangoo qabanitti fayyadamuun faaydaa seera qabeessa hin taane argachuuf jecha kennamu _____ jedhama.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa

1. Miidhaa hirkattummaan fiduu danda'u ibsaa.
2. Faaydaa of danda'uun argamsiisu tarreessaa.
3. Yaada mataa keenyaa fi kan namoota biroo wal simsiisuun maaliif barbaachisa?